

Ahmed Refik (ALTINAY)*

SULTAN ABDÜLMECİT HÂN'IN SARAYI'NDA (DOKTOR SPİTZER'İN HÂTİRÂTI)

Tarihimizin birçok belgesi -arşivlerdekiiler hariç- vaktiyle çeşitli yerlerde yayınlanmış, fakat bugün genel okuyucunun çeşitli sebeplerle ulaşamadığı yerlerde kalmıştır. Bunların kaldıkları yerlerden kurtarılıp yeniden alâkalara sunulmasında hiç şüphesiz büyük fayda vardır. Bu yolla, bir kısım konuların aydınlığa kavuşması, yeni bilgilerin ortaya çıkması yanında, bazı yeni araştırmalara da yol açılabilecektir.

Bugün önce alfabe meselesi, sonra da kolayca bulunamaması dolayısı ile, sadece uzmanların faydalandığı, genel okuyucunun ve özellikle Osmanlı tarihi meraklılarının kolayca istifade edemediği *eski* neşriyattan birisi de *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'dır. Bu koleksiyondaki makalelerin günümüze kazandırılması, tarih yayınlarımız literatürü için bir kazanç olacaktır.

Bu düşünce ile bu koleksiyonun 6. cild 599-622 sahifeleri arasında yayınlanmış Sultan Abdülmecid'in Tabibi Dr. Spitzer'in, bu vazifesi ile alâkalı hatıratını günümüz okuyucuları için yayına hazırladık.

Oğuzhan Karagül
Erenköy, Mayıs 2003

* Çevrimyazı: Oğuzhan Karagül

(599)

Osmanlı Tarihi'nin pek mühim, bununla beraber pek noksan bir ciheti vardır; Padişahların hayât-ı husûsiyesi. Osmanlı Tarihi'ni yazacak bir müverrih için hayât-ı ictimâ'iyemizin bu safhasını tenvîr etmek gâyet müşküldür; çünkü müverrihlerimiz hayât-ı husûsiyeye hiç ehemmiyet vermemişler, hâtırât tarzında eserler vücûda getirmeyi tasavvur etmemişlerdir. Tarihlerimizin ekserinde padişahların hayât-ı husûsiyesi, efkâr ve akvâli tesâdüfen kaydedilmiş bir iki cümleye münhasırdır.

Osmanlı Tarihi'nin bu noksanını ikmâl için yegâne vesâ'ik, Avrupalı sefirlerin seyâhatnâmeleri, padişahlarımızı bizzat gören ve huzûrlarına çıkan sefirlerin resmî sefâretnâmeleri, bazı seyyâhların husûsî eserleridir.

Onüçüncü asr-ı hicrî ibtidâlarına gelinceye kadar bu yolda yazılmış mühim eserler mevcûddur. Daha sonra Moltke, Osmanlı hizmetinde bulunduğu sırada, Osmanlılar'ın hayât-ı ictimâ'iyesine dâ'ir (Şark Mektupları)'nda Sultan Mahmud-ı Sâni'ye dâ'ir bir takım ma'lûmât vermiş ise de, bu tasvîrât Sultan Mahmud Hân-ı Sâni'nin hayât-ı husûsiyesine â'id olmaktan ziyâde zamânının ahvâl-i ictimâ'ie ve askeriyesine mütea'lliktir.

Bu tarzda, Sultan Abdülmecid Hân'ın hayât-ı husûsiyesine dâ'ir yazılmış mühim bir vesîka vardır ki, o da hâkân-ı merhûmun husûsî tabâbetinde bulunan ve kendisinin son derece teveccüh ve i'timâdını celbe muvaffak olan Doktor Spitzer'in mektuplarıdır. Bu mektuplardan neşrolunan kısımlarının mukaddimesinde Dr. Spitzer hakkında epeyce ma'lûmât vardır:

(600)

Dr. Spitzer* Avusturyalı'dır. 1839'da Osmanlı hizmetine dâhil oldu; o zamanlar yirmi altı yaşında idi. Üstâdı Dr. (Hyrtl)**'in tavsiyesi üzerine Mekteb-i Tıbbiye'ye teşrîh mua'llimi ta'yîn edildi. Me'mûriyetinin ilk senelerinde müslüman ahâlînin teşrîh ameliyâtına karşı galeyânını yenmeye çalıştı. Teşrîh âlât ve

* Dr. Spitzer'in ilk adı Sigmund'dur. Mekteb-i Tıbbiye'nin başına geçen Dr. Bernard'ın İstanbul'a gelmesinden bir süre sonra Spitzer de Mekteb-i Tıbbiye'ye gelmiş, 1844'de onun ölümü üzerine yerine tayin olunmuştur. Bir süre Napoli'de Osmanlı Devleti'nin şebhenderliğini yapmış (1857) ayrıca 1850'de Viyana'ya döndükten sonra Viyana Sefareti'nde görev yapmıştır. Sultan Abdülmecid'in özel hekimliğini yapmış ve bu döneme ait hatıralarını yayınlamıştır. Bir süre Londra'da yaşayan Spitzer, bu esnada oraya gelen Namık Kemal'in de özel doktorluğunu yapmıştır. Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, Eklerle yayınlayan Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, İstanbul 1991, s. 18 n19

* Joseph Hyrtl (1810-1894) sonradan meşhur olan ve kitabı 26 defa basılarak bir rekor kıran meşhur Avusturyalı anatomisttir; aynı yer.

¹ Mesmû'âtımıza göre Mekteb-i Tıbbiye talebesi yeni gömülmüş cenazeleri çıkarırlar, bu sûretle teşrîh ameliyâtı yaparlardı.

edevâtını tedârik husûsunda azîm müşki-lâta ma'rûz kaldı¹. 1844'te serîriyyât kısmını da uhdesine aldığı zaman, Sultan Abdülmecid Hân'ı tehlikeli bir hastalıktan kurtarmaya muvaffak oldu, bu hizmetine mükâfâten zât-ı pâdişâhiye tabîb-i husûsî ta'yîn edildi. İki sene sonra Mekteb-i Tıbbiye'ye müdür nasb olundu. Dr. Spitzer, bu sûretle, Sultan Abdülmecid Hân'ın teveccüh ve i'timâdını kazandı, umûmun nazar-ı dikkat ve ehemmiyetini celbe muvaffak oldu. Bu vech ile, 1845'ten 1850 tarihine kadar Sultan Abdülmecid Hân'ın tabîb-i husûsîlik vazîfesini îfâ etti, hareme mütea'ddid def'alar girip çıktı, padişah ile birlikte teferrüclerde, boş zamanlarında uzun Musahabelerde bulundu, devrinin ricâlini, vükelây-ı devletin tabâyî'ini gâyet yakından tedkîk etti. Nihâyet 1850'de İstanbul'dan müfârekata mecbûr oldu. Doktorun sebab-i müfârekati mektuplarında şu tarzda nakledilir:

Sultan Abdülmecid'in Tabib-i Hususîsi
Avusturyalı Dr. Sigmund Spitzer
(1813-1895)*

1850 senesi ilkbaharında Sultan Abdülmecid Hân tersânede icrâ edilecek merâsimde hazır bulunmak ister. Fakat o gün birdenbire hastalanır, merâsimde bulunmak mümkün olamaz. Halk, padişahın hastalıktan ziyâde, kendisine sû'-i kâd vukû' bulması ihtimâlinde korkarak tersâneye teşrîf etmediğini istidlâl eder. Fi'l-hakîka o günden i'tibâren Sultan Abdülmecid Hân'ın efkârında bir teheyhüc hâsıl olur, doktora hemen dâ'imâ, (601) her görüşüşünde, kendisinin bir felâkete dûçâr olacağından korktuğunu anlatır, yanından ayrılmamasını tenbîh eder. Bu sırada Dr. Spitzer'e de mütea'ddid tehdîd mektupları gönderilir, doktor bu mektupları saklayarak kimseye bir şey sezdirmez. Nihâyet 1850 senesi Teşrîn-i sâni'sinde, saray erkânından birinin ricâl-i devletten biri tarafından Sultan Abdülmecid Hân'ı zehirlemeye me'mûr olduğunu haber alınca, derhâl sadrazam Reşid Paşa'yı görür, mes'eleyi etrâfıyla anlatır. Reşid Paşa gâyet amîk tahkîkâtta bulunur, teşebbüsün hakîkat olduğunu anlar, bu menfûr vazîfeyi deruhde eden şahsı tecziye eder. Dr. Spitzer mes'eleyi

* Arslan Terzioğlu - Erwin Lucius (yay.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişmesine Katkıları, Kuruluşunun 150. Yıldönümü Anısına 18 Eylül 1989'da Yapılan Sempozyuma Sunulan Bildiriler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993, s. 48

bizzat padişaha da anlatır, fî-mâba'd hizmet-i şâhânelerinde bulunamayacağını kemâl-i te'essüfle arz eder, ve müsâ'adelerini taleb eyler. Sultan Abdülmecid Hân, doktora ruhsat verir, fakat yine kendisini hizmet-i Osmâniye'den ayırmak istemez, doktoru Viyana sefâreti müsteşârlığına ta'yîn eder.

1857'de Sultan Abdülmecid Hân hastalanır, doktoru İstanbul'a celb eder, hastalığı şifâ-yâb olduktan sonra salıvermemek ister, Spitzer vükelây-ı devletin entrikaları arasında yaşamak istemez, taraf-ı pâdişâhîden Napoli'ye me'mûr edilir.

1860'ta Sultan Abdülmecid Hân yine rahatsızlanır, doktoru tekrar İstanbul'a getirtmek arzû eder, fakat çektirdiği telgrafnâmelerin hiçbirisi doktorun eline değmez. Sultan Abdülmecid, ma'iyet erkânının bu hareketinden son derece müte'essir olmuş, hattâ ölüm döşeğinde iken şehzâde Murâd Efendi'ye şikâyetle bulunmuş, kendisini en sâdık dostundan ayırmak isteyenlere karşı kalben hisseylediği nefreti ihsâs etmiştir.

Sultan Abdülmecid Hân'ın vefâtından sonra Dr. Spitzer Osmanlı hizmetinden çıkmış, hayâtının son senelerini Paris'te ve Viyana'da geçirmiş, (602) nihâyet 1895'te seksen iki yaşında olduğu hâlde terk-i hayât eylemiştir. Spitzer'in Sultan Abdülmecid Hân'ın tabîb-i husûsîliğinde bulunduğu sırada yazdığı mektuplar ailesi nezdinde kâmilten hıfz edilmiş, vefâtından sonra en mühim ve esrâr-ı siyâsiyeden ma'dûd olmayan kısımları bir Alman mecmû'ası tarafından neşrolunmuştur. Bu mektuplar Sultan Abdülmecid Hân'ın efkâr-ı husûsiyesini, rikkat-i tab'ını, Avrupa siyâseti hakkındaki mülâhazâtını, bilhassa zât-ı hazret-i pâdişâhînin vâlîde-i muhteremeleri Gülcemal Kadınefendi* hakkındaki fart-ı hürmet ve muhabbetini anlamak için en mühim vesâ'ikten ma'dûddur. Sultan Abdülmecid Hân, nezâket-i tab'ı, insaniyyet-perverâne fikirleri, hürriyet-i mezhebiyesi, kadınlara fart-ı hürmeti ile, bu mektuplarda, nazar-ı dikkat önünde tecessüm eder. Osmanlı padişahlarından hiçbirinin efkâr ve mülâhazâtı, bu mektuplarda olduğu kadar, mufassal ve müdekkikâne kayıtlı ve zaptedilmemiştir.

*Eskişehir, 16 Temmuz 331
(29 Temmuz 1915)*

1

10 Ağustos 1845

Dün saraya gittiğim zamân, zât-ı şâhânenin huzûruna bırakılıncaya kadar tam altı saat bekledim... Nihâyet huzûra bırakıldım. Sultan'ın ilk sözleri şu oldu:

* Sultan Abdülmecid'in annesi Gülcemal Kadınefendi değil, Bezmialem Valide Sultan'dır.

- Demek, benim mühim bir mücadelede bulunduğumu biliyorsun ?
- Evet, hem de zât-ı şâhâneleri muzaffer olmuşsunuz.

Dedim. Sultan Abdülmecid sözüne devâm ederek sordu:

- Hâricde bunun için ne diyorlar?

Büyükdere'de bu mes'eleye dâ'ir yeni havâdis aldığımı söyledim, dedim ki:

- (603) Papanın vekîli yalnız bu hâdiseyi zât-ı şâhânelerinin ikinci ve hakîki cülûsları olmak üzere telakki ediyor. Çünkü müstakilâne azminizle kendinize serbest bir yol açmış oluyorsunuz.

Bu sözler zât-ı şâhânenin pek hoşuna gitti, dedi ki:

- Fakat bu kararımın bana neye mâl olduğunu da bilmeniz lâzımdır. Altı yedi aydan beri kat'iyen anladım, devletin hâli pek fenâ. Fakat ahvâl-i sıhhiyemin muhtell bulunuşu devlet işleriyle meşgûl olmama fırsat vermedi. Tamam beş altı ay müddet (sıhhatim tekrâr düzelip de kendimde yeniden bir kuvvet hissedinceye kadar ancak bu kadar zaman geçti) Rıza Paşa'yı işten uzaklaştırmayı düşündüm (Rıza Paşa'nın yerine ıslâhât tarafdârı Reşid Paşa geçti). Nihâyet sekiz on gün içinde bu kararım takarrür etmeye başladı, fakat bunu da kalben azîm bir mücadelede bulunarak icrâ ettim. Kârarımı her lahza te'hîr ederek uzun bir mücâhede-i nefsiyede bulundum. Gece gündüz rahatım kaçtı, dâ'imâ rû'yâlar gördüm. Hiç kimse hâlimi bilmiyor, kimse kararına vâkıf bulunmuyordu. Nihâyet kararımı mevki'-i fi'île koymak zamânı geldi. Rıza Paşa kendi menâfi'ini benim za'afımda aradığı için ahvâl-i sıhhiyemle hiç alâkadâr olmak istemezdi.

Fi'l-hakîka Rıza Paşa'nın benden dâ'imâ uzaklaştığını, zât-ı şâhânelerini tedâvi şerefine mazhar olduğum müddetçe, bir kere olsun, sıhhat-i mülûkânelerini benden su'âl etmediğini padişaha söylemekten kendimi alamadım. Sultan Abdülmecid sözüne devâm etti:

- Beni şimdiye kadar çocuk yerine koyuyorlardı. Bundan sonra kendim hükmet etmek isterim. Bilirsin, bende hüsn-i niyet vardır, teb'amın dâ'imâ iyiliğini arzû ederim, ve bunun için de Cenâb-ı Hakk'ın avn ü inâyetiyle muvaffak olacağıma eminim.

2

(604) Mayıs'ın yedinci günü, güzel bir ilkbahar sabahı, kâfilemiz yola düzüldü. Kâfilenin önünde ve arkasında iki mızraklı alayı, müte'addid muzika takımları, zât-ı şâhânenin hemen beş yüz kişiden mürekkebe saray halkı kâmilan Harbiye nâzırının önünden geçti. Nâzır kâfileyi dizilere ayırdı, mühim zevâtın her birine askerî muhafızlar verdi. Bana altı beygir tahsis etti, ma'iyettime bir mülâzım ile iki mızraklı nefer ayırdı. Şevk ve şetâretle, dört nal koşarak, gittik. Reşid Paşa çiftliği boyunca tamam üç saat yürüdük; öğle yemeği burada yenecekti. Zarîf bir korunun içine padişahın çadırı kurulmuştu. Köylüler kalabalık bir halde buraya dolmuşlardı; orada ilk def'a olarak çocuklar aşılanaçaktı. O gün ve

daha sonraki günler, her mola mevki'inde, çocuklar padişahın hûzurûnda aşılandı, her birine hediyeler verildi. Zât-ı şâhâne, gayr-i kaabil-i izâle eserleri kendisinde de mevcûd olan bir hastalıktan teb'asının hayâtını böyle zararsızca bir ameliyât ile kurtardığından dolayı pek memnûn oluyordu. Beni çadıra çağırdı:

- Ey, nasılsın bakalım? Yoruldun mu? Beygirle yolculuğa tahammül edebildin mi? Kendine bir araba bulamadın mı?

Zât-ı şâhânenin bu su'âline karşı, ata binmeye zâten alışkın olduğumu, sâye-i şâ hânelerinde her türlü meşakkate de tahammül etmeye kendimde kâbiliyet hiss eylediğimi söylediğim zamân, kemâl-i sufretle güldü. Ba'dehu bu seyâhati sâyesinde teb'asının refâh ve sa'âdetini te'mîne muvaffak olduğunu düşündükçe tasvîri gayr-i kâbil bir mahzûziyyet hissettiğini anlattı:

- Pek çok şey yapılması icâb eden bir memlekette hükümdârın hüsn-i niyeti her işte lâzımdır. Bilirsin ki, bende bu hassa mevcûddur. (605) Cenâb-ı Hakk'ın inâyeti ile hüsn-i niyetimin semerelerini iktitâf edeceğimi ümîd ediyorum...

Akşamleyin, uzakta, tatlı meyilli bir tepe üzerinde, konulacak mahalli gördük. (Büyükçekmece) Kasabası ile denizi güzel bir göle rabteden köprüyü geçtikten sonra çalgılarla karşılandık, iki kümeye ayrılmış hesapsız yeşil çadırlar gördük. Bunların bir kısmı askerlere, bir kısmı zât-ı şâhane ile ma'iiyetine mahsûstu. İkinci kümenin önünde iki mutantan çadır vardı: Her biri muhtelif biçimde ve gâyet zarîf halılarla tezyîn edilmişti. Etrâfında bir çadır siper vardı ki, geniş bir sâhayı ihâta ediyordu. Çadırın biri zât-ı şâhânenin gündüz oturması, diğeri de gece yatması içindi. Çadırın etrâf siperi hâricinde, yakın bir mahalde, mâbeyn müşîri ile mâbeyncilerin çadırları vardı. Bu çadırların tepeleri hilâl ile müzeyyen, içleri dokuma ipeklerle döşeli, etrâfı hizmetkârlara mahsûs bir koridorla muhâttı. Saray erkânına mahsûs lâ-ekall otuz müzeyyen çadır vardı. Biraz ötede, saray erkânından olmayan ma'iiyete mahsûs iki yüz kadar çadır da bir sıra üzere hilâl teşkîl ediyordu. Şimdi şu canlı manzaraya bir Mayıs akşamı, tarâvetdâr bir vâdi, sağda deniz, solda bir göl ilâve edecek olursanız, bizim medenî garbımızda ancak tiyatro sahnelerinde görülebilecek câzib bir şark seyâhat manzarası vücûda getirmiş olursunuz. Matbah-ı Âmire'den gönderilen yemekleri yedikten, kahvelerimizi içtikten sonra, bu güzel akşamın dünyevî hazlarını ikmâl için çubuklara sarıldık. Uzakta, ağıllarına dönen sürülerin şehirliler için câzib meleyişleri, yakında, zât-ı şâhânenin çadırından işitilen opera sadâları, şarkı sesleri hatta bir marsiye çadırımızda toplanan ufak cem'iyet arasında azîm bir şevk ve âhenk, işte (606) bu ilk seyâhat akşamının bende bıraktığı unutulmaz te'sîrler. Yalnız, hesapsız fişenklerin mütemâdiyen patlayışları bize garbın zevk san'atını ihtâr ederek sarf-ı tabî'î olan şu te'sîrâtı ihlâl etmese idi!

3

Zât-ı şâhâne hafif bir soğuk almış, bacağına sol mafsasında şiddetli ağrılar

hissetti. O gün Cuma. Öğleyn câmiye gidecek. At üzerinde bu hâlde câmiye gitmek pek müşkül olacağına zâhib olmuş. Kendisine mümkün olduğu kadar çarçabuk bir kolaylık yapmaktığını emretti. Ağrıyı durduracak bir merhem yapıp derhâl getireceğini va'dettim... Merhemi sürüp bitirdiğim zaman, duvara dayalı bir resmi îzâh etmeliğini istedi. Altındaki İngilizce yazıyı okudum, Liverpool-Manchester şimendiferinin muhtelif tren resimleri olduğunu gördüm. Sultan Abdülmecid kendi memleketinde de böyle şimendiferler bulunduğunu görmek arzû ettiğini söyledi; fakat böyle büyük işler için lâzım olan paranın hazîne-i hükûmetten verilmesi müşkül olduğunu da ilâve etti. Sonra sözüne devâm ederek Avrupa'da olduğu gibi burada da bu gibi işler için husûsî şirketler teşekkül etmesi şâyân-ı temenni bulunduğunu söyledi. Ben de cevâben bu gibi teşebbüslerde münferid kimselerin serveti, hükûmete i'timâd ve emniyet şart-ı aslî olduğunu, herkesin kemâl-i i'timâd ile me'mûl ettiği üzere emvâlîn masûniyeti hakkındaki fermânları sâyesinde servet-i umûmiyenin birkaç sene içinde artmış olduğunu, zât-ı şâhânelerinin hubb-ı adâletlerine karşı perverde edilen i'timâdın bu gibi teşebbüslerin kuvveden fi'le îsâli için bir dereceye kadar hükûmete de şâmil olması lâzım geldiğini anlattım. Cevâben şu mütâla'ada bulundu:

(607) – Emîn olunuz, bu i'timâdı hâsıl etmek için tarafımdan her şey yapılacaktır. Zamân-ı saltanatımda kimsenin emvâl-i meşrû'asına tecâvüz edilemez. Yalnız bizim bankerlerimizde menâfi'-i umûmiye nâmına ittihâd, müslüman ahâlimde ise çalışmaya heves yoktur. Bankerlerimiz öteden beri sermâyelerini paşalarımıza fâ'izle vermeye alışmışlardır.

Bu esnâda içeriye birkaç mâbeynci girdi, zât-ı şâhâne sözü başka cihete intikâl ettirdi:

- Bu akşam saraya geliniz. Rappo bir oyun verecek, kumpanyası canlı heykeller gösterecek. Bana bu heykellerin asılları Roma'dadır dediler. Nasıl oluyor da bu putperest ma'bûdları Hristiyanlığın merkezinde bu derece rağbete mazhar oluyor?

Kendilerine îzâhat verdim. Söz edyâna, akâ'id-i dîniyenin esâsı ile zâhîrî ibâdâta intikâl etti. Zât-ı şâhâne bu husûsta ez-cümle şu mütâla'ada bulundu:

- Biliyoruz ki, Cenâb-ı Hakk her yerde hâzır ve nâzırdır. En basit ilm-i hey'et kavâ'id-i de bize gösteriyor ki, dünya güneş etrâfında dönüyor. Şu hâlde, yeryüzünde yaşayanlar için yukarı ile aşağı yoktur. Bununla beraber halk Cenâb-ı Hakk'ı yine semâda arıyor, biz de bunu tasvîb ediyoruz (bu sırada odaya saray mukallidlerinden Hasan Efendi girdi). Hattâ Hasan Efendi de gûyâ her istediği şey kendisine gökten düşecekmiş gibi du'â ederken ellerini semâyâ kaldırıyor. Fakat geçende başına bir felâket geldi. Du'â ederken arı soktu. Ona cehennemin tadını tattırdı, cennetin gökyüzünde bulunduğu hakkındaki i'tikâdını bozdu.

Sonra, gülerek Hasan Efendi'ye emretti:

- Hasan Efendi, göster doktora parmağını!

(608)

Hasan Efendi elini çarçabuk sakladı, suratını ekşitti:

- Anı beni günâhlarım için soktu. İnşâallah parmağım kendiliğinden iyi olur, dedi.

Sultan Abdülmecid ciddiyetle sözüne devâm etti:

- Bana bundan evvel ibâdet ile mukaddes resimlere hürmet beynindeki farka dâ'ir söyledikleriniz birçok nikât-ı nazardan doğru geliyor. Binâenaleyh muhtelif kavimlerin dinî telakkilerinde hissölunacak derecede terakki göremiyorum. Vahşîler anâsıra, ateşe ve güneşe tapıyor; medenî Mısırlılar ibâdet için kendilerine nâfi' hayvanlar, zeki Yunanlılar da ibâdet ve hürmet için zarîf ve kavi insan heykelleri yapıyorlar. Hazret-i Musa kaba (?) ben-i İsrail'i bir hâlîka ibâdet ettiriyor, fakat Hazret-i Musa'nın zeki dimâğı zamânını pek ziyâde takaddüm etmiş görünüyor, kavmi tekrâr Mısırlılar'ın hayvana ibâdetlerine rücû' ediyor, altın buzağıya tapınıyor. Hazret-i İsâ Cenâb-ı Hakka ibâdeti, ulûhiyyeti kendi şahsı şeklinde teşhîs ederek teslîs ile te'mîn ediyor. Nihâyet Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (s.a.) meydâna çıkıyor, kavmini yalnız bir hâlîka ibâdete teşvîk ediyor. Sonra biz Müslümanlar hayât-ı ictimâ'iyemizde ve dinde tevakkuf hâlinde bulunduğumuz sırada, Volter, muvahhidliğe ve bazılarının ta'bîri vech ile mülhidliğe rücû' edinceye kadar da teslîs nazariyesi ve bu nazariyenin muhtelif sûretlerle tefsîri birçok cemâ'atleri Hristiyan zümresine dâhil ediyor. Biraz sonra da Fransızlar Allah'tan, bi't-tabi' kraldan da uzaklaşıyorlar. İşitiyorum, yakın zamanlarda İştirakiyyunun mühlik nazariyeleri gittikçe tevessu' ediyormuş. Bana öyle geliyor ki, bir gün gelecek Fransa Avrupa'nın sönük bir putperest ocağı olarak kalacak. Cenâb-ı Hakk herkesi cismen ve fikren aynı evsâfta yaratmamıştır; ve hiçbir kânûn-ı beşerde hayât-ı ictimâ'iyemizin şerâ'it-i esâsiyesinden birini teşkil eden bu farkı (609) ortadan kaldıramaz. Ufak bir tecrübe yapalım.

Sultan Abdülmecid, Hasan Efendi'ye döndü, latîfe tarzında sözüne devâm etti:

- Senin, arkadaşlarından fazla olarak sakalın var. Bunu ben haksız görüyorum, huzûrumda sakalını kesmeni emrediyorum.

Bir islâm için sakalı kesilmek büyük ayıp sayıldığı cihetle zavallı Hasan Efendi padişahı bu kararından vazgeçirmek için ne mümkünse yaptı. Bir netîce hâsıl olmadı. Berber çağırıldı, Hasan Efendi'nin vechî tezyînâtı, gülünç tavırlar arasında, bıyıklarına kadar traş edildi. Sonra zât-ı şâhâne bana dönerek:

- Benim zavallı Hasan Efendime fenâ bir oyun oynadım, fakat fedâkârlık derecesinde de mükâfât lâzım. Bunun için kendisini mâbeynci ettim, dedi.

Bahtiyâr Hasan Efendi sürûrundan ağlayarak âlî-cenâb, bazen de şakacı hükmûdârının ayaklarına kapandı.

O günün akşamı, tertîb ettiğim ilacın te'sîrini anlamak için saraya gittim.

Zât-ı şâ- hânenin iftârı bahçede etmek istediğini, ve benim de oraya gideceğimi haber aldım... Bir ağaç kümesinin altına oturdum, kimseye görünmeden etrâfımdaki fa'âliyeti temâşâ ettim. Gâyet müzeyyen bir çimenlik üzerinde saray ricâ- linden takrîben elli kişi bir halka teşkîl etmişler, yemekleri alıp veriyorlar, arada sırada lokmalarından pek hoşlandıkları zamân da yiyorlar. Ramazân'da on altı saatlik bir oruçtan sonra beşerî hatalara bakılmıyor. Hizmet görmeyen mâbeyncilerin bir kısmı bu mütâla'ayı (610) bahâne ediyorlar, çimenler üzerine oturmuşlar, çubuklarını içiyorlar, beşûşâne gülerek etrâflarına bakınıyorlar. Zât-ı şâhâne- nin gâyet mutantan bir çiçek camekânı içinde ufak bir masanın önüne oturmuş, yalnız başına yemek yediğini gördüm... Nihâyet huzûruna girmekliğim emredildi. Padişahı siyah ve sırma işlemeli bir minder üzerinde, etrâfı çiçek demetleriyle muhât buldum. Bana daha uzaktan Fransızca seslendi:

- Entrez, cher docteur, je me porte très bien (Giriniz, azîz doktor, çok iyiyim). İlaçların çok iyi te'sîr etti.

Mâbeyncilerinden biri nargilesini getirdi. Nargileyi bir köşeye koydurdu, kendinden uzaklaştırdı; kemâl-i huzûz ile birkaç nefes çektikten sonra beni de yere oturttu; yere oturmayı beceremediğimi görünce, Mehmed Bey'i çağırdı, bana gâyet güç, fakat pek ziyâde rahat olan alaturka oturmak usûlünü öğretmesini emretti. Sonra sordu:

- Hayvanları manyetizma nedir, bana anlatır mısınız? Sâ'ir fi'l-menâmlar hakkında işittiklerim doğru ise, buna kanâ'at-i tâmmе hâsıl etmeyi pek ziyâde arzû ederim. Kalb-i beşeri anlamaya fevkalâde ihtiyâcı olan ve kendisine hakîkat ahvâl nâdiren anlatılan bir hükümdâr için hâlet vecd içinde kendisine en mühim mukarrerâtı gayr-i ihtiyârî olarak bildirecek bir hâssaya mâlik olmak ne kadar faydalıdır!

Ba'dehu bir manyetizma ameliyâtı görmek arzûsunda bulunduğunu söyledi. Vazgeçirmek için yaptığım teşebbüsler beyhûde oldu. Hiçbir netîce hâsıl olmasa bile yalnız ameliyâtı görmek istediğini anlattı, ve derhâl enderûnlulardan birini çağırdı.

(611) Enderûnlulardan Ârif, gözlerini öne eğmiş, kollarını kavuşturmuş, içeri girdi.

- Ârif, şuradan iki sandalye al. Doktorun karşısına otur. İsteddiğini yap, hiç korkma.

Zavallı çocuk, kendisine yapılacak şeyden bîhaber, titreyerek karşıma oturdu. Ben de bu müşkil işe başladım. Zât-ı şâhâne uzun müddet kemâl-i heyecân ile bu hârikulâde ameliyâtı temâşâ ettikten ve nargilesinin dumanları arasında birbirini müte'âkib - acâ'ib! dedikten sonra durmaklığımı emretti. Meğer mâbeyncisi Mehmed Bey'e de benim yanımda bu ameliyâtı yaptırmak istiyormuş. Mehmed Bey padişahın çağırması üzerine, şarapla kızarmış kırmızı çehresi, parlak gözleriyle içeri girdi. Bu esnâda gördüğü şeyler onun için halli müşkil bir mu'ammâ idi.

Enderûnlunun korka korka hükümdârının karşısında oturuşu, küçük hekîmin şeytânla uzlaşmış gibi fevke't-tabî'a işler yapışı, padişahın istifsâr-kârâne bakışları, bütün bu hâller ona havâriktan, anlaşılmaz bir şey gibi göründü. Nihâyet Sultan Abdülmecid kendisine seslendi:

- Mehmed Bey. Bak, bizim doktor manyetizma da biliyor, bu güzel san'atı sana da öğretecek. Haydi çabuk bakalım, onun ne yaptığını gördünse, sen de aynı yap.

Derhâl kendisini yerime oturttum. Esvâbını çıkardı, kemâl-i vakâr ile diz çöktü. Şişman Mehmed Bey çıplak kolları, sarkık karnı ile manyetizma ameliyatını öyle bir kuvvet ve şiddetle yaptı ki, zavallı enderûnlunun alnından terler akmaya başladı, padişah ile ben kahkahamızdan bayıldık.

(612)

5

Ayın on birinci Cuma günü zât-ı şâhâneyi hissölunacak derecede müteheyyc gördüm. Esvâbını su'âl ettiğim zaman, müte'essir bir sesle cevap verdi:

- Geçende sana üçüncü kadının hastalığından bahsetmiştim. O da, oğlu da pek fenâ hâldeler. Hele oğlu, Reşad Efendi, kurtulamayacak bir hâlde. Fakat vâlidesinin kurtulması için yine oldukça ümîdler var. Meryem Hatun ile onun tavsiye ettiği doktor S.... kendisini birkaç aydır bilâ-fâide tedâvi ediyorlar. Fakat ben her şeye başvurmak istiyorum, bilhassa senin de görmeni arzû ediyorum. Çünkü bilmiş ol ki, bu kadın kendisine karşı kalben en hakîki bir muhabbet hissettiğim yegâne zevcemdir. Onunla ömrümü birlikte geçirdiğim için gençliğimden beri kendisine bütün kalbimle merbût oldum. Şayet kurtulmasını mümkün görüyorsan, tedâvisini üzerine al. Eğer hiçbir imkân mevcûd değilse, bana bilâ-tereddüd söyle. O zamân bu elîm hâlde, hastayı üzmemek için o zamâna kadar doktorlar ne gibi şeyler kullanmışlarsa sen de onları tasdîk et, kendisiyle artık meşgûl olma. Fakat her şeyden evvel bana doğrusunu söylemeni arzû ederim.

Son cümle üzerine gözleri yaşardı, o zamân hastada göreceğim tereddüdlü alâ'imi saklamak lâzım geldiğini hissettim. Harem ağasına harem kapısını açmasını emretti, kapı açılınca kadar beni salona götürdü, harem ağası gelinceye kadar sabırsızcasına, acele acele benimle beraber bir yukarı bir aşağı dolaştı. Nihâyet harem ağaları kapıyı açtılar, biz girer girmez tekrâr kapadılar. Bir koridora geldik; zannederim, benden evvel (613) buraya hiçbir ecnebî girmemişti. Çünkü bu âna kadar hekîm vesâ'ire gibi buraya giren kadınlar hareme selâmlıktan getirilmemişlerdi. Câbecâ dolambaçları ihtivâ eden bu koridoru geçmek için takrîben on dakika sarfettik. İki harem ağası önden gittiler, arkadan padişah gidiyordu, ben de gözlerim önde biraz geriden ta'kîb ettim. Ne zaman bir dolambaca gelsek, padişah gülerek Fransızca:

- Restez (Durunuz)!

Diye sesleniyordu. Ekseriyâ önümüze çıkan, mütelâşi sadâları, esvâblarının hışırtiları, hızla kapadıkları kapıların gürültüleri kulaklarıma akseden başları örtüsüz kadınların kaçımları için birkaç def'a durdum. Padişah, kalben heyecân içinde bulunduğu hâlde, hastada göreceği yeni hâlden mahzûz gibi görünerek:

-Avancez (Yürüyünüz)!

Emrini verir vermez yürüdüm. Bu sûretle koridorun nihâyetindeki ikinci kapıya geldik, burada kızlarağası padişahı istikbâl etti, bana da gözlerini açarak baktı. Salona girdik, bizim geldiğimiz tekmîl hareme yayılincaya kadar burada bir müddet bekledik. Sonra tekrâr ilerledik padişah önde, ben arkada, gözünü gözlerimden ayırmayan kızlarağası da yanımda duvarları yaldızlı muhteşem bir odadan geçerek gâyet mutantan, hakîkaten şâhâne, tepesinden ziyâdâr, tavanı iki sıra cesîm mermer sütûnlara müstenid bir salona girdik. Salonun iki tûlânî cephesinde nihâyete kadar sıravârî kapılar gördüm ki, bunlar ağır ve kırmızı perdeleleriyle bu sâhaya ressamâne bir letâfet bahşediyordu. Kapıların her biri bir dâ'irenin. Soldan birincisi Vâlîde Sultanın. Ondan sonra kadınefendilerin, daha sonra ikbâllerin dâ'ireleri. Zât-ı şâhâne bu kapılardan dördüncüsüne yaklaştı, perdeyi kaldırdı, perdenin arkasından derhâl (614) odaya girilmiyordu, odalardan ikinci bir perde ile ayrılmış ufak bir geçit vardı. Padişahın arkasından giderek bu odaya ilk adımımı atmak istediğim esnâda kızlarağası kolumdan bir tutuş tuttu ki, etrâfına bakınarak beni bırakmak istemediğini î-mâ etti. Tam bu sırada başı açık genç bir kızın salondan geçtiğini gördüm, kızlarağası kıza hiddetli nazarlar fırlattı. Bu esnâda sultan odaya girmişti, bana da girmekliğimi işâret etti. Müzeyyen bir odanın duvarlarından birinin ortasında (fazla tafsîlâtta bulunmak bi't-tabi' kâbil olamaz) gâyet sanatkârâne bir Lahor şalı örtülü bir yatak gördüm. Bu yatakta, üzeri yine aynı kumaştan bir cibinlik altında, yüzü şal ile örtülü hasta kadınefendi yatıyordu. Zât-ı şâhâne hastaya yaklaştı, gâyet nâzikâne bir sesle sordu:

- Rahatsızlığınız nasıl, efendim?

Tatlı, gâyet sevimli bir ses cevap verdi:

- Kendimde iyilik hissediyorum, efendimiz.

Padişah sözüne devâm etti:

- Doktorumu getirdim, kendisinden ben çok fayda gördüm. İstiyorum, sizi de tedâvi etsin.

Hasta cevap verdi:

- Emredersiniz.

Padişah hastaya bana nabzını göstermesini ricâ etti. Bu söz üzerine gâyet nâzik, son derece mütenâsib, fakat üzücü bir hastalığı gösteren zayıf bir el uzandı. Ba'dehu sultan hastanın dilini de görmek isteyip istemediğini sordu. Muvâfakat cevâbım üzerine hastanın yüzüne örtülü şalı kendi açtı, işte o zaman karşımda öyle güzel bir kadın başı gördüm ki, ömrümde böylesini görmemişim. İztırâbın (615) te'sîri, çehrenin solgunluğu, hastalık te'sîriyle gözlerin parlayışı bile gâyet câzibî. İcâb eden mu'âyeneyi bitirdikten sonra, sultan şalı yine eski vaz'iyetine

getirdi. Bu esnâda ma'hûd Meryem Hatun odaya girmişti. Aramızda uzun bir mükâleme başladı. Meryem Hatun kadınefendinin ahvâl-i sıhhiyesi hakkında bana îzâhat vermeye yelteniyordu. Bu mükâleme esnâsında kapının dışındaki perdenin ağır ağır açıldığını, bu sûretle peydâ olan aralıktan bir sadânın Ermeni karısına hitâb ettiğini işittim:

- Sen mes'eleyi güzel anlatamadın. Doktor sonra bana gelsin! Bilâhare öğrendim ki, bu, vâlide sultan imiş. Çünkü biz hastanın odasından çıkınca zât-ı şâhâne bizi vâlidesinin odasına götürdü, fakat kendi girmede. Aramızda bir perde olduğu hâlde kendisiyle hastaya dâ'ir her şeyde uzun uzadı, kemâl-i harâretle bahsettik. Bu esnâda Meryem Hatun doktor S... 'nin tedâvisi ile mü'essir bir iyilik hâsıl olmadığına dâ'ir vâlide sultan tarafından beyân edilen fikre büyük bir serbesti ile karşı durdu. Ba'dehu zât-ı şâhâne beni büyük salondan yukarıda zikri geçen küçük odaya götürdü, burada kemâl-i isti'câl ile fikrimi sordu. Öteden beri âdetim olduğu vech ile, mu'âyenenin tekmîl mes'ûliyetini üzerime almayacağım için zât-ı şâhâneye tıbbî mu'âyenemin kendi huzûrları sâyesinde ve merâsimin müsâ'adesi derecesinde tamam olduğunu, fakat bu bâbda derhâl bir hüküm veremeyeceğimi, şimdiye kadar tedâvi eden doktorlarla da bir konsültasyon yapmak lâzım olduğunu söyledim.

6

16 Eylül

Dün Beylerbeyi'nde sultanın huzurûna çıkmazdan evvel Başmâbeynci Hamdi Bey'e tesâdüf ettiğim zamân, tekrâr harem için bir vazîfem olduğunu (616) söyledi, fakat bu def'a imtinâ'mda ısrâr etmemekliğimi de tavsiye etti. Bu sûretle hazırlanarak huzûra girdim, zât-ı şâhâne sözü derhâl bu mes'eleye intikâl ettirdi, dedi ki:

- Biliyorum, bu gibi vazîfeleri memnûniyetle deruhde etmiyorsun. Âdâta mugâyyir bir harekette bulunurum diye korkuyorsun. Kadınlarla çok iş görülemeyeceğini zannediyor, tedâvinden matlûb netîce hâsıl olmazsa güceneceğinden çekiniyorsun. Bu husûsta tamamen müsterîh olabilirsin. Sana ben bir kere son derece i'timâd ettim. Sen de bilirsin ki, ilaçların hiçbir zarar vermez. Cenâb-ı Hakk'ın inâyetiyle dâ'imâ şifâyâb eder. Başka düşüncelerine gelince, şu hâlde bunlar pek nâ-be-mahal. Çünkü seni ben genç kadınlardan birine göndermiyorum, vâlideme yolluyorum, kendisi gâyet sâkin, ve zekîdir. Onun yanında san'atını tatbîk için hiçbir müşkülâta, hiçbir mümâna'ata ma'rûz olmazsın. Bir müddetten beri rahatsızlandı, şu günlerde kendisinde o derece fenâlık hissediyor ki, o da -ben de- acı acı ağlıyoruz (son cümle üzerine gözleri yaşardı).

Zât-ı şâhâne haremın medhal kapısından uzaklaştı, ba'dehu vâlide sultanın Çırağan'a doğru gezmeye çıktığını haber verdi. Bana da oraya gitmekliğimi em-

retti, yanıma bir harem ağası kattı, vâlide sultana kendi tabîbi olmak üzere takdîm edilmekliğimi, kendisini bana tedâvî ettirmesini ricâ ettiğini, îcâb ederse benim de mahcûbiyetimi izâleye çalışmasını tenbîh etti.

Çırağan Sarayı'na geldiğim zaman, uzakta bir koltuk sandalyesi gördüm, üzerinde örtülü ve ferâceli bir hanım oturuyordu. Bu hanım, vâlide sultan idi. Önümde kılavuzum harem ağası olduğu halde kemâl-i ihtirâm ile yaklaştım. Harem ağası padişahın sözlerini söyledikten (617) sonra, vâlide sultan beni gâyet samîmâne kabûl etti, yere oturmaklığımı teklîf eyledi, oturacak yerden başka bir şey görmedim. Nîm şeffaf örtünün altında, şâtırâne bir humrenin yanaklarında cûşân olduğu görölüyordu; kendisine muhterem oğlunun sıhhatleri hakkında ib-râz buyurdukları nâzikâne ihtimâmlardan bahsettim. Ba'dehu tabî su'âllerime kemâl-i sükûnet ve suhûletle cevap verdi. Bu esnâda, takrîben 36 yaşında, vücûdunu gâyet iyi muhâfaza etmiş olan bu Gürcü kızının göz kamaştırarak derecede beyaz ve nâzik ellerinin hârikulâde güzelliği, hutût-ı vechiyesinin intizâm ve metâneti nazar-ı dikkatimi celb etti. Çıkarken bana son derece lütufkâr davrandı, kendisine îcâb eden ilaçları bizzat yapmaklığımı emretti. Ferâcesinin cebinden bir kese altın çıkardı, yukarıda zikri geçen harem ağasıyla bana gönderdi.

Mu'âyenemin netîcesi hakkında ma'lûmat vermek için derhâl Beylerbeyi'ne, padişahın yanına gittim. Vâlidesini dikkatle mu'âyene edip etmediğimi kalbî su'âl eyledikten sonra, müte'essirâne bir sesle:

- Şimdi artık çiçek açacak ve yeni meyveler verecek bir ağaca bakmak değil, bu ağacın kurumasına meydân vermemek îcâb ediyor, dedi. Vâlidesine de kendisinin dâ'imâ kemâl-i muvaffakiyetle kullandığı ilaçlardan verip vermediğimi beşûşâne bir safvetle su'âl etti, ve şu sözleri söyledi:

- Bu kadar sıkılmaya lüzûm var mı imiş? Avrupalılar bizim â'ile hayâtımızı dâ'imâ yanlış bir nokta-i nazardan muhâkeme ediyorlar. Biz de hep senin gibi insanlar değil miyiz? Benden veya adamlarımdan hoş gitmeyecek hiçbir mu'âmele gördün mü? Artık müsterfîh ol, birbirimizi tanımaya iyi bir fırsat bulduk, dost olduk.

7

(618) - Nasılsınız? Sizi çok göreceğim geldi.

Bir gün huzûruna girdiğim zaman zât-ı şâhâne bana bu sûretle hitâb etti. Yanında, minderin üzerinde, (İllüstrasyon)'un birçok yaprakları vardı. Bunlardan birini bana uzattı, üzerinde İspanya kraliçesinin resmi görölüyordu.

- Bu resimler içinde beni en ziyâde alâkadâr eden, Avrupalı kadınların kıyafetleri. Bunları pek cazibedâr buluyorum, bizim kadınlarınkine pek ziyâde tercîh ediyorum. Eğer bu kadınlarla mu'âşeret de zâhirî görünüşleri gibi ise, siz frenklerin cins-i nisvân ile serbest mu'âşerette bulunmanızı âdetâ kıskanıyorum. Vâkı'a sizin ictimâ'î mu'âmelatınız bizde kadınların dînen ve örfe kapatılmasına

külliyen mugâyir ise de, şunu da anlıyorum ki, terbiyeli kadınlarla görüşmek erkeği hadd-i meşrû'una ırcâ' edeceği gibi onun kaba tabî'atına da bir necâbet ve nezâhet bahşeyecek. Biz, çocuk tabî'atlı kadınlarınıza nezâketten başka sûretle mu'âmele etmemeyi şeref ve haysiyet muktezâsı biliriz... Ben hareme girince kadınlarım hep üzerime sığırlar, yalnız bir omuzuma çıkmadıkları kalır, kalplerini incitmeden ellerinden güç belâ kurtulurum. Hayâtımda yalnız bir kadın sevdim, Musahabesinin câzibesıyla beni teshîr etti. Fakat biliyorsun, o da ma'a-te'essüf irtihâl etti (Bu, üçüncü kadınefendi idi. Vefâtından birkaç gün evvel görmüştüm. Birçok hikâyeleri şiiren ve nesren anlatmakta pek mâhir idi). Cenâb-ı Hakk onu bana bağışlasa idi, yalnız bu kadına mâlikiyetle kanâ'at ederdim. Fakat ekseriyâ, derler ya, Cenâb-ı Hakk iki mes'ûddan dâ'imâ birini kendisine celb edermiş (bu sözler üzerine ağlamaya başladı).

(619) Daha bazı mülâhazâttan sonra, sözü kadınların nâ'ibe-i hükûmet olarak nasıl bir mevki'î hâ'iz olacaklarına ve nasıl yetiştirileceklerine intikâl ettirdi, tekrâr kraliçe Izabella'dan bahsetti. Sözüne şu sûretle devâm eyledi:

- Bu kadın, güzel Montpensier'nin hemşiresine düştüğünü gördükten sonra, tali'inden memnûn olmasa gerek. Montpensier'den pek hazzettim.

Sonra, gülerek ilâve etti:

- Yazık, biraz kanbur olmasa.

Hayretle yüzüne baktım. Ba'dehu Dük de Montpensier'nin huzûra nasıl girdiğinin taklîdini yaptı. Ben de Dük bu vaz'iyetin âlâmet-i hürmet olduğunu bilmezse de nasılsa böyle işitmiş olduğunu ve o sebepten bu vech ile hareket etmiş bulunduğunu îzâh ettim.

Sultan sözüne devâm etti:

- Ben onun dâ'imâ iyiliğini isterim. Fakat İngiltere buna ses çıkarmayacak mı? Zannederim, Louis Philippe zekâsına rağmen bu def'a hânedânın menâfi'ini arttırmak zannına kapılarak hânedânı tehlikeye ilkâ etti. İngiltere'nin Orléans hânedânına karşı samîmiyeti zâ'il olacak olursa, bunun âkibeti vahîm olur. Öyle işitiyorum, Fransa'da muhâliflerin fikri de bu merkezde imiş. (a propos) Siz, Odilon Barrot'yu da tedâvî ettiniz. Zamân-ı hükûmetim hakkındaki fikri nedir? Kralına karşı alenen mukâvemet cür'et eden bu adamın kral erkân-ı sefâreti ile huzûruma geldiğini görmeyi son derece arzû ediyorum.

Ba'dehu meşrûfî hükûmetlerle kralın vazîfesine dâ'ir benden ma'lûmat istedi, kralın mahdûd salâhiyetine, Meclis-i Meb'ûsân'da ekseriyeti kazanmak için hilelere ve hud'alara mürâca'at mecbûriyetinde bulunmasına karşı hayret (620) etti. Louis Philippe'in parlak tâli'ini teslîm etti ve dedi ki:

- Böyle gâyet sâde bir maksad için bu derece fikir ve kuvvet sarfeylemek, herkesçe müsellemler bir iyiliği dolambaçlı vâsıtalarla elde etmek cidden elîmdir. Fransa kralları dâ'imâ Louis Philippe'in tâli'ine mazhar olacaklar mı? Avusturya'nın Kânûn-ı Esâsî'si benim daha ziyâde hoşuma gidiyor. Burada az söz söyleniyor, çabuk ve azimkârâne iş görülüyor. Benim fikrimce, meşrûtiyet ve mut-

laka sûretiyle idâre olunan hükûmetler beyninde ihtilâf şerâresi dâ'imâ küller altında hazırdır. Ben Avrupa'nın iki büyük adamının, Louis Philippe ile Metternich'in bekâlarını şiddetle arzû ederim. Noksanlarımızı telâfî için bize son derece lâzım olan cihân müsâlemeti, ancak bu adamların hayâtına bağlıdır.

8

Sultan Abdülmecid pederinden sıkı bir terbiye görmüş. Ez-cümle mükemmel bir Müslümana lüzûmu olan şeyleri her şeyden evvel tahsîl etmiş. Gâyet zarfâne söz söyler ve yazar. Kimsenin görmediğini bilirse, mükemmel sûrette ata da biner. Ahâlinin karşısına çıktığı zaman tabî'î beşâşetini, cismânî metânetini ne sebebe mebni sakladığına bir türlü aklım ermedi. Bu gibi hâllerde nazarlarının bîtablığı ve fersizliği, vaz'iyetinin ihmâlkârâne oluşu pek çok def'alar nazar-ı hayretimi celb etti... Sultan Abdülmecid umûr-ı beytiyyede gâyet idâreli ve hayrahahdır; zulüm elinden gelmez. Oğullarının tahsîl ve terbiyesine son derece dikkat eder. Vefâtından sonra kardeşi (Abdülaziz Efendi) tahta geçecek olursa, oğullarının başına geleceği kemâl-i te'essürle düşünür. Gerek bu fikir ve gerek yirmi iki yaşında, cesurâne ve fakat gaddarâne tabî'ata mâlik ve gâyet kaviyyü'l-bün-yeye kardeşinin bütün arzûlarını (621) tabî 'î bir sûrette îfâ etmeyeceğini düşünmek, hayâtını zehirler.

1850 senesi Mayıs'ında zât-ı şâhâne (Kandiye)'yi ziyâret etti... Birâderini ve en büyük oğlu Murâd Efendi'yi ansızın birlikte götürmesi birçok şâyi'alara sebebiyet verdi. Kamaram sultanın ve diğer iki şehzâdenin kamaralarına muttasıldı. Denize açılır açılmaz, sultan beni çağırttı. Kendisini neş'esiz ve mükedder gördüm. Bana şu sözleri söyledi:

- Denize açıldıkça, kalbim teheyyüc ediyor. Herkes öyle zanneylemiyor ki, ben kardeşimi korkumdan ve kendisine pek ziyâde mütemâyil olan halk arasında yalnız bırakmak istemediğimden beraber götürüyorum. Halbuki hakîkati iyi bilmiyorlar. Bu çocuk ele avuca sığmaz, onu göz önünde bulundurmaya daha muvâfık buluyorum. Seyâhat tasavvurunda olduğumu haber alır almaz, hiddetinden titreyerek yanıma geldi, kendisini böyle ebediyyen mahbûs mu tutacağımı su'âl etti. Kendi de dünya yüzü görmek, müstakbel teb'asını tanımak ve onlara görünmek istediğini söyledi. Bu cür'etkârâne sözler başka devirde, başka kardeşe karşı tehlikeli olurdu. Fakat ben kendisine acıdım, mümkün olduğu kadar muhabbetini kazanmak, benim ektiğim veya elde etmeye çalıştığım menâfi'i bi'l-âhire mahvetmemesi için onu asr-ı hâzır efkârına vâkıf etmek fikriyle yanıma aldım. Öyle hissediyorum ki, hiçbir lütuf onu memnûn etmiyor. Her gün başka bir fikre kapılıyor. Meselâ bu gün benimle beraber câmiye gitmesine müsâ'ade etmecliğimi arzû ediyor, ertesi sabah sadrazam olmak istiyor, daha sonra, kendisini bir vilâyete vâli nasb etmecliğimi talep ediyor... Görüyorsun ya, dost olmamız gayr-i kâbil. Onun ileride oğullarımı tazyîk edeceğine, her türlü isyânlara sebep ola-

cağına kanâ'atim var. Beni istiklâline ve saltanatına yegâne mâni' addediyor.

Padişah bu seyâhat esnâsında, bir kere de bana şu sözleri söyledi:

- Kardeşim konsolosların ziyâretlerini ne sûretle telakkî eder, bilir misin? Ekseriyâ bağırarak: "Bu gavûrlar size ne kadar dost görünürlerse görünsünler, yine hepsi bizim müttefik düşmanlarımızdır. Elimde olsa, hepsi birden kayığa bindikleri zamân topları üzerlerine çevirtir, geberdiklerini kemâl-i zevk ile temâşâ ederdim" der.

Ba'dehu sözüne şu sûretle devâm etti:

- Sen de dûçâr olacağın tehlikeden kurtulmak istersen müslüman ol. Bilirsin ki, ben her dine karşı müsâmahakârım, fakat seni yanımdan ayırmak arzû etmem.

Bunun üzerine, vazîfemi kemâl-i dikkatle îfâ etmek istediğimi, himâyelerine mazhar oldukça hizmetlerinde kalacağımı, fakat hiçbir fikre binâen i'tikâdımı fedâ etmeyeceğimi zât-ı şâhâneye anlattım. Sultan Abdülmecid hiç sesini çıkarmadan yanından çıkmama müsâ'ade etti.